

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 372.881.1

Олексій Цепкало, старший викладач кафедри англійської мови технічних спеціальностей
Національного технічного університету України
“Київського політехнічного інституту”

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті обґрунтовано необхідність розуміння особливостей професійного спілкування майбутніх фахівців для побудови ефективної методики формування комунікативних стратегій, що є однією з основних передумов підвищення ефективності навчання студентів вищих навчальних закладів технічного спрямування. Визначено основні функції спілкування в професійній сфері та рівні спільної професійної діяльності, на яких реалізуються основні комунікативні стратегії.

Ключові слова: професійне спілкування фахівців, комунікативні стратегії, міжкультурна взаємодія.

В статті обґрунтовано необхідність розуміння особливостей професійного спілкування майбутніх фахівців для побудови ефективної методики формування комунікативних стратегій, що є однією з основних передумов підвищення ефективності навчання студентів вищих навчальних закладів технічного спрямування. Визначено основні функції спілкування в професійній сфері та рівні спільної професійної діяльності, на яких реалізуються основні комунікативні стратегії.

Ключевые слова: профессиональное общение специалистов, коммуникативные стратегии, межкультурное взаимодействие.

The necessity to understand the peculiarities of professional communication of future specialist for the creation of effective communicative strategies formation methodology has been discussed in the article. Such methodology is emphasized to be one of the basic predispositions of increase in the higher educational study effectiveness, specifically in technical universities. The main functions of professional communication and the levels of common professional activity which help realize basic communicative strategies have been defined in the article.

Key words: professional communication of specialists, communicative strategies, intercultural activity.

Постановка проблеми. Спілкування з незнайомою культурою, зіткнення з чужою ментальністю може здійснюватися в різних формах, а успішність формування його вмінь багато в чому залежить від використання стратегічної компетенції в усному спілкуванні з позиції міжкультурної взаємодії, спрямованої на забезпечення реалізації взаєморозуміння між людьми, що є представниками різних етносупільств. Цілком очевидним є те, що ті, хто вивчають іноземну мову, намагаються оволодіти нею як одним зі способів спілкування. Проте, не проникаючи в культуру країни, не знаючи специфіки її особливостей, студенти не зможуть у повному обсязі оволодіти й самою мовою. Отже, розв'язання потребує проблема особливостей вивчення іноземної мови з урахуванням соціокультурних аспектів, її подальшого використання фахівцями в майбутній професійній діяльності. Тому **метою статті** є обґрунтувати специфіку професійного іншомовного спілкування спеціалістів технічного профілю з позиції діалогу культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовлення є для студентів не лише метою навчання, але водночас і комунікативним засобом. Використовуючи іноземну мову для вираження своїх думок, студент оволодіває й мовою.

Оскільки мовний матеріал безпосередньо залежить від бажання висловитися, студент засвоює його безпосередньо і легше розуміє його значення. Відтак, чужі слова персоналізуються, бо відповідають потребі висловитися і використовуються в безпосередньому контакті з цією потребою, а отже й краще утримуються в пам'яті. Крім того, відчуження іноземної мови зменшується по мірі того, як часто студент виражає себе цією мовою. Завдяки інтеріоризації іноземної мови відбувається заглиблення в процес навчання: студент продукує висловлювання, в яких він може помітити себе і виразити своє ставлення до них. Тобто він перебуває в контакті з тим, що він виражає.

Оскільки іншомовний лексичний запас засвоюється теж через потребу висловитися, то відбувається розширення активного словникового запасу, а отже створюються сприятливі умови для спілкування, оскільки промовляється те, що не є наперед відомим, бо висловлювання продукуються індивідом, відповідно виникає інтерес до спілкування, і до навчання загалом.

На відміну від попередніх методів сучасний комунікативний напрям у методиці базується на певних положеннях:

1. Одна з основних цілей навчання іноземної мови полягає в пізнанні культури народу – її носія.

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2. Основним джерелом пізнання іншомовної культури повинно бути безпосереднє усне спілкування.

3. Предметом засвоєння повинні бути, в першу чергу, вербальні й невербальні комунікативні стратегії.

Особливого значення сьогодні набуває принцип міжкультурної взаємодії. М.М. Бахтін з цього приводу вважав, що існує досить однобоке, а тому помилкове уявлення про те, що для кращого розуміння чужої культури треба переселитися в неї, і, забувши свою, дивитися на світ очима цієї культури. Заперечуючи таку думку, згаданий вище автор стверджував, що одне поняття розкриває свою суть лише при зіткненні з іншим, чужим смислом; між ними починається своєрідний діалог, який ніби долає замкнутість й односторонність цих понять, а в нашому випадку – культур. Під час такої діалогічної зустрічі культур вони не зливаються і не змішуються, а кожна зберігає свою самобутність і єдність, і навпаки, вони взаємно збагачуються [1, 334 – 335].

Таке осмислення взаємодії різних культур у процесі спілкування є досить суттєвим, оскільки воно не припускає абсолютизації національної специфіки, що веде до ізоляції культури, але водночас і дає змогу зберегти її національну самобутність. Такий підхід допомагає підкреслити значимість кожної культури в процесі спілкування. Основним методичним прийомом для перемикавання студентів на нерідну культуру, при цьому, можна цілком справедливо вважати зіставлення. Воно є важливим для виявлення загального й специфічного в кожній з національних культур.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на великий за обсягом матеріал, що характеризує знання лінгвокраїнознавчого характеру, досить доцільним і перспективним для розв'язання завдання нашого дослідження є необхідність визначити і структурувати певний мінімум цих знань про нове лінгвокультурне суспільство, що є необхідні для адекватної участі в міжкультурному спілкуванні. Саме тому при відборі мовного та мовленнєвого матеріалу слід керуватися принципом лінгвокультурної цінності запропонованого для засвоєння студентами навчального матеріалу.

Однією з основних умов швидкої та ефективної адаптації в незнайомому культурному середовищі є вміння спостерігати, порівнювати, фіксувати відмінності, що, своєю чергою, дасть змогу уникати калькування мовленнєвих та мовних одиниць у спілкуванні іноземною мовою.

Крім того, як зазначає Д. Кейлі [9], для того,

щоб адаптуватися в чужій культурі й адекватно брати участь у процесі спілкування, в студентів потрібно виробляти певні якості. По-перше, вони повинні усвідомлювати існування міжкультурних відмінностей та можливості неспівпадання культур у певних аспектах. Більше того, вони повинні бути налаштовані на обговорення нових значень з партнером у спілкуванні – носієм іноземної мови і культури. Вони повинні бути психологічно готові до того, щоб відмовитися від власного розуміння оточуючого світу і сприймати трактування співрозмовника, що репрезентує інше бачення дійсності, відображене в його мові. Таким чином, при вивченні іноземної мови відбувається процес адаптації до іншомовної культури, який соціологи й етнографи називають терміном акультурація. Під акультурацією розуміють процес засвоєння особистістю, що виросла в культурі А, елементів культури Б [2, 26]. Людина, що володіє культурами А і Б, в соціології називається особистістю на межі культур. Акультурація характеризується певними рівнями. Рівень акультурації є вищим, чим повнішими є знання мови, звичаїв, цінностей, стосунків і моделей поведінки [6, 97].

Адекватна акультурація як розуміння чужої культури в тій мірі, як її сприймають носії мови, сприяє ліквідації неправильних стереотипів сприйняття іншої країни, що часто виникають на основі “вихоплювання” (а не вивчення й розуміння в цілому) певної специфічної ознаки, що відрізняє цю культуру.

Залучення студента в навчання іноземної мови до іншої культури полягає не лише в тому, щоб він що-небудь знав про культуру, а, в першу чергу, щоб він був здатний орієнтуватися в ній (наприклад, успішно проходити професійну практику у Великобританії, США, навіть, якщо він ніколи не бував у цих країнах). Саме тоді можна говорити про сформованість навичок та вмінь оперувати комунікативними стратегіями, які, своєю чергою, й визначають успіх іншомовного спілкування.

Поняття міжкультурної комунікації відображає не лише сам факт міжкультурної комунікації, скільки її смисл, який виражається у взаєморозумінні між людьми різних лінгвокультурних суспільств. Взаєморозуміння в соціології та методиці навчання іноземних мов розуміють як багатоаспектний та багатоступеневий процес, що реалізується при: а) усвідомленні й пізнанні себе через іншого в міжкультурному мовленнєвому контакті; б) пізнанні іншого в межах його рідної культури; в) входження в цю іншу культуру; д) розширення

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

свого концептуального світосприйняття в міру засвоєння нової культури при умові збереження своєї національно-культурної ідентифікації [3, 235].

Беручи до уваги вихідну культуру студентів, що вступає у взаємодію з іншою культурою (культурою країни, мову якої вивчають студенти), можна перейти до розв'язання таких питань лінгводидактики, як зв'язку практики навчання іноземної мови з урахуванням потреб студентів і навчального процесу в цілому, тобто здійснення цілеспрямованого навчання на основі формування правильного, адекватного уявлення про іноземну культуру через формування стратегічної компетенції.

Для прогнозування можливої інтерференції використовуються прийоми компарації та орієнтування. При компарації встановлюються схожі та відмінні ознаки систем двох мов і культур. Компарація є реалізацією принципу врахування рідної культури студентів, що служить своєрідним вихідним пунктом для орієнтування на конкретну аудиторію. Під орієнтуванням ми розуміємо такий процес організації змісту навчання, в якому здійснюється спрямованість навчання іноземної мови на певну національну аудиторію. Такого роду спрямованість передбачає врахування складної взаємодії двох культур у процесі навчання іноземної мови, що й дасть змогу виділити важливе й суттєве, встановити кількість першочергово необхідних для даної аудиторії відомостей. Ефект ідентифікації, що виникає при зіставленні рідної культури з чужою, може мати два варіанти.

За умови першого варіанту студенти пізнають в іншій культурі знайоме, близьке, проте в іншому національному ракурсі, що диктує необхідність ретельного коментування фактів та реалій іншої культури. Інший – складніший, оскільки вимагає особливого тактичного перемикавання на чужу культуру, коли студенти знайомляться з новими, незвичними для них моральними укладами суспільства, іншими естетичними смаками та симпатіями тощо. У цьому випадку виникає ситуація, коли “інше” сприймається на рівні свідомості, а не відчуттів, у кращому випадку стає емоційно наближене до рідного, тобто відбувається розширення морально-естетичного досвіду студентів.

Ми вважаємо, що знання культурних і країнознавчих комунікативних стратегій, етикету, традицій сприяють взаєморозумінню та знешкоджують інколи невидимі перешкоди у спілкуванні. Тому формальні моделі поведінки заслуговують уваги й пояснення в процесі навчання іноземної мови.

Поведінка людей підкоряється певним правилам. Серед цих правил є норми, властиві всьому людству або групам культур, об'єднаних у певний тип цивілізації (наприклад, цивілізації сучасної Західної Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії тощо), або національним культурам (на цьому поділі базуються укладені стереотипи поведінки, наприклад, “типового англієця”, “типового американця”, “типового французі” і т.п.), а також субкультурам чи певним соціальним групам (сюди відносимо поведінку та стиль життя студентської молоді, представників середнього класу, фахівців галузі комп'ютерного програмування тощо). Специфічні норми поведінки проявляються в стилі життя мовленнєвого колективу, що й знаходить своє відображення в словниковому запасі, в системі паралінгвістичних засобів спілкування (звукові засоби, що супроводжують мовлення, міміка, жести та ін.).

Норми поведінки складають частину їхніх культурних реалій, які розглядаються в лінгвокраїнознавстві і врахування яких є особливо важливим у навчанні спілкування іноземною мовою [2].

Норми поведінки відображені в правилах етикету, що зводяться до системи негативних і позитивних стратегій ввічливості [4].

Негативна стратегія ввічливості полягає в тому, щоб свобода партнера в спілкуванні не була нічим обмежена. Позитивна стратегія ввічливості відображає вираження єдності і солідарності зі співрозмовником. Прийнято вважати, що англomовне спілкування значною мірою базується на стратегії негативної ввічливості. Це досить яскраво проявляється в стосунках англійських чоловіків та жінок, коли за харчування в ресторані кожен платить сам за себе, оскільки згідно англійського етикету не слід ставити жінку в стан зобов'язаності, залежності від свого супутника [5, 13].

Етикет складається із формальних моделей поведінки. Порушення формули свідчить або про свідому зміну статусних стосунків, або про приналежність мовця до іншої культурної спільноти людей. Так, як зазначає П. Фассел, [7, 168.], вживання імені в офіційній формулі (наприклад, замість Mister Bernstein – Mister Frank Bernstein чи навіть Mister Frank) характерне для достатньо неосвіченої частини населення.

Порушення формули може інколи свідчити не лише про культурно-соціальні відмінності, але й про культурно-територіальні, що властиві різним варіантам англійської мови. Для ілюстрації цього твердження скористаємося прикладом з книги Дж. Гамперца [8, 144 – 145]. Один американець,

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

гостюючи у свого знайомого, що недавно одружився з жінкою з Великобританії, звернув увагу на невеличку картину, що висіла на стіні; між гостем та господаринею дому відбувся такий діалог:

- Who is the artist?

- Well, the painter is not very well-known. He's a modern London painter named ...

- I was wondering if someone in the family was an artist...

Пояснення такого непорозуміння криється в тому, що питання типу who's the artist? є

певний час один одного за руки означає для англійців інтимну дистанцію спілкування. Тому рукоштовпання, що затягнулося на певний час, додається додатковий смисл.

Формування стратегічної компетенції в професійному спілкуванні передбачає оволодіння ним у єдності всіх його функцій: інформаційної, регулятивної, емоційно-оцінювальної (ціннісно-орієнтаційної) та етикетної. У ході реалізації цих функцій розв'язуються певні комунікативні завдання й, відповідно, формуються основні комунікативні стратегії (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Номенклатура функцій професійного спілкування та відповідних комунікативних стратегій

Функції спілкування	Комунікативні стратегії
Інформаційна (пізнавальна, когнітивна) функція	- здійснити запит інформації; - повідомити інформацію; - сприйняти й зрозуміти повідомлену інформацію;
Регулятивна (спонукальна) функція	- спонукати до здійснення діяльності; - попросити про здійснення діяльності; - запропонувати щось; - порадити; - домовитися про щось; - сприйняти спонукання до діяльності та відреагувати на нього;
Емоційно-оцінювальна (ціннісно-орієнтаційна) функція	- висловити ставлення, оцінку; - виразити почуття; - довести, переконати; - висловити задоволення/ незадоволення від сприйнятої інформації
Етикетна функція	- звернутися, почати розмову; - виразити інтерес до співрозмовника та тієї інформації, яку він подає; - слухати і чути; - підтримати розмову, завершити її; - подякувати; - виразити співчуття/ згоду та ін.

етикетним американським компліментом. Як правило такі питання ставить гість господареві під час оглядин його будинку, маєтків, а господар, зазвичай відповідає: "it's just a hobby", "I am just a fan", тобто опосередковано приймається опосередковано висловлений комплімент, скромно знижуючи свою оцінку. Гість же, відповідно до формули компліменту, додає: "but it's really good". У поданому нами прикладі англійка, будучи не знайомою з цією етикетною формулою, інтерпретує її лише як спеціальне запитання щодо прізвища художника, на яке слід дати точну відповідь.

Формульні моделі поведінки є характерними і для невербального спілкування. Наприклад, рукоштовпання в англословному суспільстві є етикетним знаком спілкування на соціальній, офіційній дистанції. Тому джентльмени обов'язково повинні обмінятися при зустрічі рукоштовпанням. А господиня дому вітає гостей рукоштовпанням на званні вечери. Проте тримати

Професійне спілкування притаманне спільності людей, об'єднаних єдиною професією. Онтогенез професійного спілкування пов'язаний з розподілом праці, який зумовив тісніші контакти людей всередині груп, що займаються виробництвом якого-небудь продукту їхньої спільної діяльності.

Соціальну основу професійного спілкування складають ділові відносини індивідів, що вступають у взаємодію один з одним у процесі праці. У психологічному плані, на думку психологів, навички та вміння професійного спілкування виступають таким психічним утворенням, яке починає формуватися в людини з моменту вступу її в професійно-трудову діяльність і розвивається протягом всього життя. Поділяючи точку зору вітчизняних психологів, ми розглядаємо професійне спілкування як один з видів діяльності, в якому пов'язані два важливих види людської діяльності – трудова і мовленнєва. Трудова діяльність, у даному випадку, є сферою, в якій, за допомогою мовлення, реалізується взаємодія

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ З ПОЗИЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

людей, що розглядається як активність індивідів, спрямована на регуляцію їхніх дій у процесі спільної діяльності.

Для того, щоб реалізувати вказані функції професійного спілкування засобами іноземної мови, необхідно оволодіти стратегічною компетенцією, вміти використовувати комунікативні стратегії в професійному спілкуванні, знати певні країнознавчі реалії й особливості вербальної та невербальної поведінки в соціокультурному контексті країни, мова якої вивчається, вміти оволодівати знаннями, вміннями й навичками, виходячи з положення про використання комунікативних стратегій у випадку нестачі іншомовних комунікативних засобів у процесі спілкування.

Висновок. Отже, першочерговим завданням у розв'язанні проблеми нашого дослідження вбачаємо у визначенні місця і ролі стратегічної компетенції в навчанні професійного спілкування студентів технічних спеціальностей, що й стане предметом наших подальших наукових доробок на основі отриманих у цьому дослідженні результатів та висновків.

1. Бахтин М.М. *Эстетика словесного творчества* / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979, – 423 с.

2. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. *Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного* / Е.М. Верецагин, В.Г. Костомаров. – М.: Рус. яз., 1990. – 246 с.

3. Сараф О.В. *Аккультурация как смысл вовлечения учащихся в иноязычную культуру* / О.В.Сараф // *Межвузовский сборник научных труд.* – Пятигорск, 1997. – С. 234 – 238.

4. Томахин Г.Д. *Теоретические основы лингвострановедения (на материале лексических американизмов английского языка): автореф. дис. ...докт. филол. наук* (10.02.19). – М., 1984. – 32 с.

5. Brown P., Levinson S.C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. – Cambridge, 1987. – 13 p.

6. Dawson E.J., Crano W.D., Burgoon M. *Refining the meaning and measurement of acculturation: revisiting a new methodological approach* // *International Journal of Intercultural relations*. – 1996., – Vol.I. – P. 97 – 114.

7. Fussell P. *Glass: A Guide through the American Status System*. – New-York, 1989. – 168 p.

8. Gumperz J.J. *Discourse Strategies*. – Cambridge, 1982. – 246 p.

9. Kealey, Daniel J. *Cultural Shock: A Barriers of Success Overseas?* / D.J. Kealey // *People in Development, Inc.* – 1992. – P. 112 – 119.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2010

Думка про тодішнє становище простолюдина постійно мучила Шевченка і часто отруювала йому кращі хвилини...

...Шевченко розумів сам, що народився більше поетом, ніж живописцем, тому що під час обдумування картини "хто його зна відкіль несеться, несеться пісня, складаються вірші, дивись, уже і забув, про що думав, а мерщій запишеш те, що навіялось".

...Велику втіху приносили Шевченкові селянські діти, які в селах звичайно цілі дні проводять на вулиці. Тарас Григорович не раз сідав з ними в коло і, підбадьоривши похливе товариство, розповідав їм казки, співав дитячих пісень, яких знав безліч, з серйозним виглядом робив пищик і невдовзі завойовував прихильність усіх дітлахів.

(з праць О. Афанасьєва-Чужбинського)

